

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК УМОВИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ

Кравчук С. Л.

DOI 10.37203/kibit.2019.42.16

УДК: 37.035:373.5:159.9

KRAVCHUK S. L.

0000-0002-6951-1912

757kravchuk@gmail.com

Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii
NAPN Ukrainy

КРАВЧУК С. Л.

0000-0002-6951-1912

757kravchuk@gmail.com

Інститут соціальної та політичної психології
НАПН України, м. Київ

Анотація. У статті розглянуто проблему соціальної компетентності як умови партнерської взаємодії учасників процесу освітніх інновацій. Здійснено теоретичний аналіз феномену соціальної компетентності. Соціальна компетентність розглядається як інтегративна характеристика особистості, яка визначає ефективну соціальну взаємодію, ефективність соціалізації в професійному середовищі та в оточуючому світі, де важливими умовами продуктивного рішення життєвих проблем є соціальна зрілість, суб'єктність позиції та соціальний інтелект. Емпірично встановлено відмінності в соціальній компетентності у студентів педагогічних спеціальностей з вираженням активним позитивним та активним негативним ставленням до освітніх інновацій. Виявлено, що у студентів педагогічних спеціальностей з активним негативним ставленням до освітніх інновацій в меншій мірі виражена соціально-психологічна компетентність, порівняно із студентами педагогічних спеціальностей з активним позитивним ставленням до освітніх інновацій. Емпірично визначено особливості зв'язку соціальної компетентності з термінальними цінностями та особистісною самоефективністю. Виявлено прямі значущі кореляційні зв'язки між соціально-психологічною компетентністю та такими термінальними цінностями: активними соціальними контактами, розвитком себе, збереженням індивідуальності, досягненнями, креативністю, духовним задоволенням. Емпірично встановлено прямі значущі зв'язки соціально-психологічної компетентності з психологічною пружністю. Психологічну пружність визначено як динамічний процес, спрямований на збереження у критичних ситуаціях стабільного рівня психологічного та фізичного функціонування, вміння виходити з таких ситуацій без стійких порушень, успішно адаптуючись до несприятливих змін. На основі кореляційного дослідження за коефіцієнтом кореляції Ч. Спірмена, встановлено прямий значущий зв'язок соціально-психологічної компетентності з особистісною самоефективністю та з психологічною пружністю. Чим вище виражена у студентів педагогічних спеціальностей соціально-психологічна компетентність, тим в більшій мірі у них виражена психологічна пружність, тобто тим в більшій мірі вони здатні зберігати у критичних ситуаціях стабільний рівень психологічного та фізичного функціонування, успішно адаптуватися до складних життєвих обставин.

Ключові слова: студентська молодь, освітні інновації, соціальна компетентність, термінальні цінності, психологічна пружність, особистісна самоефективність.

Для цитування: Кравчук С. Л. До проблеми дослідження соціальної компетентності як умови партнерської взаємодії учасників процесу реформування. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2019. № 3 (42). С. 102-107 DOI 10.37203/kibit.2019.42.16

TO THE PROBLEM OF SOCIAL COMPETENCE RESEARCH AS CONDITIONS OF PARTNER INTERACTION PARTICIPANTS OF THE REFORM PROCESS

Abstract. The problem of social competence as a condition for partnership interaction among participants in the process of educational innovation is presented in the article. The theoretical analysis of the phenomenon of social competence has been carried out. Social competence is seen as an integrative characteristic of the individual that determines effective social interaction, the effectiveness of socialization in the professional environment and in the world, where the important conditions for a productive solution to life's problems are social maturity, subjectivity and social intelligence. Empirically established differences in social competence among students of pedagogical specialties with a pronounced active positive and active negative attitude to educational innovations. It is revealed that students of pedagogical specialties with active negative attitude to educational innovations have less expressed social and psychological competence, compared to students of pedagogical specialties with active positive attitude to educational innovations. Empirically determined correlation features of social competence with terminal values and personal self-efficacy. Direct significant correlations

were found between social-psychological competence and such terminal values: active social contacts, development of self, preservation of individuality, achievements, creativity, spiritual satisfaction. There are empirically significant direct correlations between social and psychological competence and psychological resilience. Psychological resilience is defined as a dynamic process aimed at maintaining a stable level of psychological and physical functioning in critical situations, the ability to overcome such situations without persistent disturbances, successfully adapting to adverse changes. Based on the correlation study on the correlation coefficient of Ch. Spearman, a direct significant correlation of social and psychological competence with personal self-efficacy and psychological resilience was established. The higher the students' pedagogical specialties are socio-psychological competence, the greater their psychological resilience is expressed, that is, the more they are able to maintain in a critical situation a stable level of psychological and physical functioning, to successfully adapt to difficult life circumstances.

Keywords: student youth, educational innovations, social competence, terminal values, psychological resilience, personal self-efficacy.

Cite as: Kravchuk S. L. To The Problem of Social Competence Research as Conditions of Partner Interaction Participants of The Reform Process. Herald of Kiev Institute of Business and Technology. 3 (42). 102-107
DOI 10.37203/kibit.2019.42.16

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасному суспільстві для особистості особливого значення набуває соціальна успішність, оскільки особистість включена не тільки в сферу професійної діяльності, але є також членом родини, соціальної групи та суспільства.

Сьогодні для особистості надзвичайно важливими є вміння успішного вибудовування взаємовідносин, що передбачає наявність певних індивідуально-психологічних характеристик.

Формування соціальної компетентності учнів, вчителів, батьків та студентів педагогічних спеціальностей є одним з важливих напрямів дослідження, оскільки розвинена соціальна компетентність є умовою ефективного функціонування сучасної системи загальної середньої освіти.

Ефективність впровадження освітніх інновацій значною мірою визначається налагодженням партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу, так як результат навчання та виховання дитини значною мірою обумовлений конструктивною взаємодією між учнями, батьками та навчальним закладом. Партнерство у стосунках між учнями, батьками, вчителями є суттєвою умовою їх продуктивної взаємодії та конструктивного вирішення проблем. Саме тому соціальна компетентність є необхідною умовою успішної життєдіяльності та забезпечує побудову гармонійних стосунків з соціальним середовищем.

Мета статті: визначити та проаналізувати психологічні особливості зв'язку соціальної компетентності з термінальними цінностями, психологічною пружністю, особистісною само-ефективністю та ставленням до реформи у сфері загальної середньої освіти у студентів педагогічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Структура соціальної компетентності являє собою сукупність соціальних знань, вмінь та навичок, які є необхідними в багатьох сферах діяльності людини.

Теоретичний аналіз концепту «соціальна компетентність» свідчить, що на даний момент немає єдиного його визначення.

Вагомий внесок у розробку проблеми соціальної компетентності здійснила С. А. Хазова [10]. На думку дослідниці до складових соціальної компетентності доцільно включити такі компоненти:

1) політична та соціально-економічна компетентність: орієнтація в політичній ситуації, в тенденціях світового та державного розвитку, в державних та світових соціально-економічних процесах; здатність до прийняття відповідальності, до участі в розробці групових рішень; наявність власного погляду на політичні та соціально-економічні процеси, прагнення в них приймати участь;

2) соціально-комунікативна компетентність: здатність до колективних дій, до організації взаємодії (в широкому сенсі); навички міжособистісного спілкування, вміння без насилля розв'язувати конфлікти; орієнтація в соціальних ситуаціях, вміння обрати ефективну стратегію поведінки та адекватні способи спілкування, прагнення до соціальної взаємодії та здатність до роботи в неоднорідній команді; прихильність етичним цінностям;

3) полікультурна компетентність: здатність сприймати різноманіття та міжкультурні відмінності та взаємодіяти в багатокультурному (полінаціональному, поліконфесійному) суспільстві, повага до інших культурних особливостей, звичаїв та традицій, інтерес до чужої культури, здатність бачити в ній область збагачення особистого досвіду;

4) інформаційно-інструментальна компетентність: володіння знаннями комп'ютера та сучасними інформаційними технологіями, здатність до збору та аналізу інформації, вміння ефективно використовувати інформацію, використовувати знання на практиці, спрямованість на критичну оцінку інформації;

5) індивідуально-особистісна компетентність: здатність до самоосвіти та саморозвитку; прагнення до особистісного зростання, підвищення соціального статусу; здатність до творчої самореалізації в соціумі, до прояву своїх кращих якостей, до успіху, здатність адаптуватися до нових ситуацій, прагнення до здорового образу життя [10, С. 28].

На нашу думку, окремої уваги заслуговує дослідження В. М. Куніциної, яка виокремлює в складі соціальної компетентності такі шість компонентів: комунікативна компетентність, вербальна компетентність, соціально-психологічна компетентність, міжособистісна орієнтація, еґо-компетентність, власне компетентність [5, С. 39].

На думку дослідниці В. М. Куніциної, комунікативна компетентність передбачає: володіння складними комунікативними навичками та вміннями, формування адекватних вмінь в нових соціальних структурах, знання культурних норм та обмежень в спілкуванні, знання звичаїв, традицій, етикету в сфері спілкування, дотримання пристойності, вихованість; орієнтація в комунікативних засобах. Вчена зазначає, що вербальна компетентність включає в себе: доречність висловлювань; врахування контексту та підтексту висловлювання; відсутність труднощів в письмовій мові; варіативність інтерпретації інформації; добра орієнтація в сфері оціночних стереотипів та шаблонів; множинність смислів понять, що використовуються; метафоричність мовлення. Складові соціально-психологічної компетентності такі: уявлення про різноманіття соціальних ролей та способів взаємодії; вміння розв'язувати міжособистісні проблеми; вироблені сценарії поведінки в складних, конфліктних ситуаціях. Еґо-компетентність включає такі складові: усвідомлення своєї національності, статевої, групової приналежності; знання своїх сильних та слабких сторін, своїх можливостей та ресурсів; розуміння причин своїх помилок; знання механізмів саморегуляції та вміння ними користуватися. Власне соціальна компетентність розуміється В. М. Куніциною як: знання про соціальні інститути та структури, їх представників в суспільстві; уявлення про функціонування соціальних груп, сучасної кон'юнктури; уявлення про широту та вимоги сучасного репертуару рольової поведінки [5].

Нам особливо імponує визначення концепту «соціальної компетентності», яке дали дослідники К. Рубін та А. Роуз-Креснор, запропонувавши інформаційну концепцію соціальної компетентності, згідно якої модель соціально компетентної поведінки включає такі компоненти: вибір цілі, оцінку ситуації та повноти інформації, розробку та прийняття стратегій, визначення, апробацію та оцінку ефективності оптимальної стратегії, повторення чи відмову від дії [9]. Науковці зазначають, що міра компетентності соціальної поведінки особистості визначається її індивідуальним досвідом, внутрішніми установками, емоційним станом, мотивацією та самооцінкою [9, С. 112]. К. Рубін та А. Роуз-Креснор включають в модель соціальної компетентності поняття соціальних сценаріїв як певних шаблонів, узгоджених дій в добре знайомих ситуаціях [9, С. 126].

Ю. Мель виокремлює такі характеристики соціально компетентної особистості:

- 1) приймати рішення відносно себе самої та прагнути до розуміння власних почуттів та вимог;
- 2) забувати неприємні почуття та власну невпевненість;
- 3) уявляти, як треба досягати цілі найбільш ефективним способом;
- 4) правильно розуміти бажання, очікування та вимоги інших людей, зважувати та враховувати їх права;
- 5) аналізувати область, що визначається соціальними структурами та організаціями, роль їх представників та включати ці знання у власну поведінку;

6) розуміти, як з врахуванням конкретних обставин та часу поводити себе, враховуючи обмеження соціальних структур та власні вимоги; бути уважним до інших людей [8, С. 66].

Важливою складовою соціальної компетентності є соціальний інтелект [3; 4; 6].

В. М. Куніцина [5] визначає соціальний інтелект як глобальну здібність, що виникає на базі цілого комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних та поведінкових рис, включаючи рівень енергетичної забезпеченості процесів саморегуляції; ці риси обумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії і прийняттю рішень.

Вчена О. С. Михайлова [7] вважає, що соціальний інтелект – це інтегральна, інтелектуальна здібність, що визначає успішність спілкування і соціальну адаптацію, здібність прогнозувати поведінку людей в різних життєвих ситуаціях, розпізнавати наміри, почуття і емоційні стани людини за вербальною і невербальною експресією.

Соціальний інтелект є інтегральною інтелектуальною здібністю, яка виступає когнітивною основою комунікативної компетенції та визначає соціальну адаптацію, ефективність спілкування, здатність розуміти і адекватно оцінювати інших людей й себе та свої дії, вчинки по відношенню до оточуючих, можливість прогнозувати поведінку людей в різних життєвих ситуаціях, розпізнавати наміри, почуття і емоційні стани людини за вербальною та невербальною експресією [3].

Виклад основного матеріалу. З метою дослідження психологічних особливостей соціальної компетентності особистості, ставлення до реформи у сфері загальної середньої освіти нами використовувались такі психодіагностичні методи:

- 1) методика вимірювання комунікативної та соціальної компетентності В. М. Куніциної;
- 2) спеціальний варіант техніки семантичного диференціалу для вивчення психологічної пружності особистості (Кравчук С. Л.);
- 3) опитувальник термінальних цінностей І. Г. Сеніна;

4) авторська дослідницька анкета, спрямована на дослідження суб'єктивних ставлень до освітніх інновацій;

5) шкала загальної самооефективності (Шварц Ральф, Маттіас Ерусалем).

В нашому емпіричному дослідженні взяли участь 112 респондентів (62 особи жіночої статі та 50 осіб чоловічої статі) юнацького віку (від 19 до 25 років) – студенти педагогічних спеціальностей Національного університету імені М. П. Драгоманова.

На основі авторської дослідницької анкети, спрямованої на дослідження суб'єктивних ставлень до реформи у сфері загальної середньої освіти ми сформували дві групи учасників дослідження:

1 група – особи юнацького віку, які характеризуються активним негативним ставленням до освітніх інновацій (27 осіб);

2 група – особи юнацького віку, які характеризуються активним позитивним ставленням до освітніх інновацій (32 особи).

Інші 53 особи з загальної вибірки не ввійшли в обидві групи, бо обрали інший варіант відповіді.

На основі однофакторного дисперсійного аналізу ми виявили певні відмінності в соціально-психологічній компетентності у учасників дослідження першої та другої груп. Отримані результати представлено у таблиці 1.

Отримані результати свідчать, що існують значущі відмінності між першою та другою групами досліджуваних за особливостями соціально-психологічної компетентності на рівні значущості $p < 0,001$ (див. табл. 1).

Емпірично встановлено, що у студентів, які характеризуються активним негативним ставленням до освітніх інновацій в меншій мірі виражена соціально-психологічна компетентність (відповідно середнє значення – 2,296), порівняно із студентами, які характеризуються активним позитивним ставленням до освітніх інновацій (відповідно середнє значення – 4,094).

У студентів педагогічних спеціальностей з вираженим активним позитивним ставленням до освітніх інновацій в більшій мірі розвинене вміння розв'язувати міжособистісні проблеми; сформовані сценарії поведінки в складних, конфліктних ситуаціях.

На основі кореляційного дослідження за коефіцієнтом кореляції Ч. Спірмена, нами виявлено прямі значущі кореляційні зв'язки між соціально-психологічною компетентністю та такими термінальними цінностями: активними соціальними контактами (відповідно коефіцієнт кореляції $r=0,382$ на рівні $p<0,01$), розвитком себе (відповідно коефіцієнт кореляції $r=0,364$ на рівні $p<0,01$), збереження індивідуальності (відповідно коефіцієнт кореляції $r=0,347$ на рівні $p<0,01$), досягненнями (відповідно коефіцієнт кореляції $r=0,342$ на рівні $p<0,01$), креативністю (відповідно коефіцієнт кореляції $r=0,321$ на рівні $p<0,01$), духовним задоволенням (відповідно коефіцієнт кореляції $r=0,316$ на рівні $p<0,01$).

Отримані зв'язки свідчать про те, що, чим більше у студентів педагогічних спеціальностей виражена соціально-психологічна компетентність, тим в більшій мірі вони поділяють такі термінальні цінності як активні соціальні контакти, розвиток себе, збереження індивідуальності, досягнення, креативність, духовне задоволення.

На основі кореляційного дослідження за коефіцієнтом кореляції Ч. Спірмена, ми встановили прямий значущий зв'язок соціально-психологічної компетентності з особистісною самооефективністю (відповідно коефіцієнт кореляції 0,365 на рівні значущості $p < 0,01$).

Також на основі кореляційного дослідження за коефіцієнтом кореляції Ч. Спірмена, ми встановили прямий значущий зв'язок соціально-психологічної компетентності з психологічною пружністю (відповідно коефіцієнт кореляції 0,384 на рівні значущості $p < 0,01$).

Психологічна пружність дає можливість особистості позитивно адаптуватися до несприятливих наслідків важких життєвих та надзвичайних ситуацій, може захистити від розвитку травматичного стресу та психопатології, зокрема депресивних симптомів.

Дослідник М. Раттер (M. Rutter) [14] визначив пружність (resilience) як інтерактивний концепт, який пов'язаний із спокуєю серйозного досвіду ризикових подій та відносно позитивним психологічним результатом, незважаючи на цей досвід.

На думку Н. Гармезі (N. Garmezy), психологічна пружність відображує здатність до відновлення та підтримки адаптивної поведінки,

Таблиця 1

Особливості вираження соціально-психологічної компетентності у студентів, які характеризуються активним негативним ставленням до освітніх інновацій (відповідно 1 група), та у студентів, які характеризуються активним позитивним ставленням до освітніх інновацій (відповідно 2 група)

Показник	Групи	Середнє значення	Стандартне відхилення	Рівень значущості
Соціальна компетентність	1 група	2,296	0,993	0,000 ($p < 0,001$)
	2 група	4,094	0,928	

яка може виникнути після первісного відступу чи неієздатністю у відповідь на ініціювання стресової події [11, С. 465].

Індикаторами психологічної пружності (resilience), згідно із Н. Гармезі (N. Garmezy), є процвітання, збереження стану благополуччя, незважаючи на труднощі, важкі ситуації; позитивна відповідь на негативні події; компетентне функціонування в стресових умовах.

А. С. Мастен (A. S. Masten) [13], Дж. С. Сілк (J. S. Silk) [15] та С. С. Лутхар (S. S. Luthar) [12] пропонують розглядати психологічну пружність (resilience) як динамічний процес, що являє собою безперервний й активний процес позитивної адаптації людини в умовах негараздів та кризових (або надзвичайних, екстремальних) подій і ситуацій, та який має нерівномірну динаміку виникнення нових сил та ресурсів відновлення в умовах появи нових ризиків.

Ми визначаємо психологічну пружність як динамічний процес, спрямований на збереження у критичних ситуаціях стабільного рівня психологічного та фізичного функціонування, вміння виходити з таких ситуацій без стійких порушень, успішно адаптуючись до несприятливих змін [1; 2].

Отриманий значущий кореляційний зв'язок свідчить, що чим вище виражена у студентів педагогічних спеціальностей соціально-психологічна компетентність, тим в більшій мірі у них виражена психологічна пружність, тобто тим в більшій мірі вони здатні зберігати у критичних ситуаціях стабільний рівень психологічного та фізичного функціонування, успішно адаптуватися до складних життєвих обставин.

Висновок. Отже, проблема соціальної компетентності належить до суперечливих та складних в сучасній психології.

Результати теоретичного аналізу наукових джерел дали змогу дійти висновку про визначення концепту «соціальна компетентність» як інтегративної характеристики особистості, яка визначає ефективну соціальну взаємодію, ефективність соціалізації в професійному середовищі та в оточуючому світі, де важливими умовами продуктивного рішення життєвих проблем є соціальна зрілість, суб'єктність позиції та соціальний інтелект.

Емпірично встановлено, що у студентів педагогічних спеціальностей з активним негативним ставленням до освітніх інновацій в меншій мірі виражена соціально-психологічна компетентність, порівняно із студентами педагогічних спеціальностей з активним позитивним ставленням до освітніх інновацій.

Виявлено прямі значущі кореляційні зв'язки між соціально-психологічною компетентністю та такими термінальними цінностями: активними соціальними контактами, розвитком себе, збереженням індивідуальності, досягненнями, креативністю, духовним задоволенням.

Емпірично встановлено прямі значущі зв'язки соціально-психологічної компетентності з психологічною пружністю та особистісною самоефективністю.

Саме тому на даний момент надзвичайно важливим питанням є формування соціальної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей.

Не менш важливим питанням є формування соціальної компетентності у учнів закладів загальної середньої освіти через проблемне навчання, дослідження та аналіз певних життєвих ситуацій, програвання рішень в складних ситуаціях, обговорення проблем суспільства, оптимізацію участі в соціальних проектах.

Формування соціальної компетентності студентів педагогічних спеціальностей, а також вчителів, батьків сприятиме налагодженню ефективної партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу та впровадженню освітніх інновацій.

В перспективі ми плануємо продовжити дослідження особливостей соціальної компетентності як умови партнерської взаємодії учасників процесу реформування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравчук С. Л. Життєстійкість та психологічна пружність особистості юнацького віку як запобіжники негативним наслідкам воєнного конфлікту конфлікту. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Херсон: Херсонський державний університет, 2019. Вип. 1. С. 142–147.
2. Кравчук С. Л. Особливості життєстійкості як фактора психологічної пружності особистості юнацького віку в умовах воєнного конфлікту. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Херсон: Херсонський державний університет, 2018. Вип. 1. Том 1. С. 99–105.
3. Кравчук С. Л. Соціальний інтелект як умова партнерської взаємодії у осіб юнацького віку як учасників процесу реформування. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. Київ: КІБіТ, 2019. № 1 (39). С. 61–66.
4. Кудинова И. Б., Кудинов С. И., Вотчин И. С. Социальный интеллект: психологические аспекты становления: монография. Новосибирск: НГПУ, 2007. 223 с.
5. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погорьша В. М. Межличностное общение: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2003. 544 с.
6. Люсин Д. В. Ушаков Д. В. Социальный интеллект: теория, измерение, исследования. М.: Институт психологии РАН, 2004. 176 с.
7. Михайлова Е. С. Социальный интеллект. Концепции, модели, диагностика. СПб.: Изд-во С-Петерб. ун-та, 2007. 266 с.
8. Мель Ю. Социальная компетентность как цель психотерапии: проблемы образа Я в ситуации социального перелома. Вопросы психологии. 1995. № 5. С. 61–68.
9. Рубин К. Х., Роуз-Крэснор Л. Решение межличностной проблемы и социальная компетентность

в поведении детей. Межличностное общение. СПб.: Питер, 2001. 512 с.

10. Хазова С. А. Компетентность конкурентоспособного специалиста по физической культуре и спорту. М.: Издательство «Академия Естествознания». 2010. 91 с.

11. Garmezy N. Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatric Annals*. 1991. Vol. 20. P. 459–460, 463–466.

12. Luthar S. S. The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*. 2000. Vol. 71. P. 543–562.

13. Masten A. S. Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development*. 2014. Vol. 85. P. 6–20.

14. Rutter M. Resilience as a dynamic concept. *Development and Psychopathology*. 2012. Vol. 24. P. 335–344.

15. Silk J. S., Vanderbilt-Adriance E., Shaw D. S. Resilience among children and adolescents at risk for depression: Mediation and moderation across social and neurobiological contexts. *Dev Psychopathol*. 2007. Vol. 19. P. 841–865.

REFERENCES

1. Kravchuk S. L. (2019) Zhyttyestiykist' ta psykholohichna pruzhnist' osobystosti yunats'koho viku yak zapobizhnyky nehatyvnykh naslidkam voyennoho konfliktu konfliktu. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Psykhologichni nauky»*. Kherson: Khersons'kyy derzhavnyy universytet. Vyp. 1. S. 142–147.

2. Kravchuk S. L. (2018) Osoblyvosti zhyttyestiykosti yak faktora psykholohichnoyi pruzhnosti osobystosti yunats'koho viku v umovakh voyennoho konfliktu. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Psykhologichni nauky»*. Kherson: Khersons'kyy derzhavnyy universytet. Vyp. 1. Tom 1. S. 99–105.

3. Kravchuk S. L. (2019) Sotsial'nyy intelekt yak umova partners'koyi vzayemodiyi u osib yunats'koho viku yak uchasnykiv protsesu reformuvannya. *Visnyk*

Kyyivs'koho instytutu biznesu ta tekhnolohiy. Kyyiv. KIBiT. № 1 (39). S. 61–66.

4. Kudinova I. B., Kudinov S. I., Votchin I. S. (2007) Social'nyy intellekt: psihologicheskie aspekty stanovleniya. Monografiya. Novosibirsk. NGPU.

5. Kunicyna V. N., Kazarinova N. V., Pogol'sha V. M. (2003) Mezhlichnostnoe obshhenie: uchebnik dlja vuzov. Sankt-Peterburh. Piter.

6. Ljusin D. V., Ushakov D. V. (2004) Social'nyy intellekt: teoriya, izmerenie, issledovaniya. Moskva. Institut psihologii RAN.

7. Mihajlova E. S. (2007) Social'nyy intellekt. Konceptii, modeli, diagnostika. Sankt-Peterburh. Izd-vo S-Peterb. un-ta.

8. Mel' Ju. (1995) Social'naja kompetentnost' kak cel' psihoterapii: problemy obraza Ja v situacii social'nogo pereloma. *Voprosy psihologii*. № 5. S. 61–68.

9. Rubin K. H., Rouz-Krjesnor L. (2001) Reshenie mezhlichnostnoj problemy i social'naja kompetentnost' v povedenii detej. *Mezhlichnostnoe obshhenie*. Sankt-Peterburh. Piter.

10. Hazova S. A. (2010) Kompetentnost' konkurentosposobnogo specialista po fizicheskoj kul'ture i sportu. Moskva. Akademija Estestvoznaniya.

11. Garmezy N. (1991) Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatric Annals*. Vol. 20. P. 459–460, 463–466.

12. Luthar S. S., Cicchetti D., Becker B. (2000) The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*. Vol. 71. P. 543–562.

13. Masten A. S. (2014) Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development*. Vol. 85. P. 6–20.

14. Rutter M. (2012) Resilience as a dynamic concept. *Development and Psychopathology*. Vol. 24. P. 335–344.

15. Silk J. S., Vanderbilt-Adriance E., Shaw D. S. (2007) Resilience among children and adolescents at risk for depression: Mediation and moderation across social and neurobiological contexts. *Dev Psychopathol*. Vol. 19. P. 841–865.